

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ РЕЗЕРВНОГО КАПІТАЛУ

© Воськало Н.М., Воськало В.І., 2009

Розглядаються проблеми формування резервного капіталу на підприємствах різних форм власності, визначення його мінімальної величини, відображення в обліку складових резервного капіталу та проведення аналізу забезпечення сформованого резервного капіталу оборотними активами.

The problems of reserve capital formation at enterprises with different ownership, the identification of its minimal amount, the presentation of reserve capital elements in record-keeping, as well as analysis of the coverage of created reserve capital with current assets are investigated.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. В умовах економічної кризи власний капітал є запорукою захисту підприємства від несприятливих коливань на зовнішньому ринку. Власний капітал підприємства складається зі статутного, додаткового та резервного капіталів, а також нерозподіленого прибутку. З розміру власного капіталу вираховуються суми неоплаченого та вилученого капіталу. Величина власного капіталу залежить від внесків учасників, результатів господарської діяльності підприємства в частині одержаної суми прибутку та його розподілу, а також деякою мірою залежить від організаційно-правової форми підприємства (для акціонерних товариств, товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю законодавчо встановлено мінімальний розмір статутного та резервного капіталів). Відповідно до статутного капіталу визначається мінімальний розмір майна підприємства, що, попри інші функції, забезпечує певний рівень гарантій інтересів його власників та кредиторів. Додатковий капітал на підприємстві формується у разі отримання емісійного доходу, проведення дооцінки активів чи в результаті безоплатного одержання необоротних активів, тобто подій, які на підприємстві можуть і не настати. І лише резервний капітал, створений шляхом щорічного відрахування частини отриманого прибутку, зможе бути використаний для покриття можливих збитків, для виплати дивідендів власникам привілейованих акцій у несприятливі періоди, а також для збільшення розміру статутного капіталу у разі розширення діяльності підприємства. Сьогодні законодавче регулювання порядку створення та визначення розміру резервного капіталу не завжди в повному обсязі враховує та відображає суму резервів для покриття збитків та інших подій, що можуть настати в майбутніх періодах, і, відповідно, потребує подальших наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Необхідність та особливості створення резервного капіталу в акціонерних товариствах розглядаються в роботі І.В. Каплі [3]; питання бухгалтерського обліку та внутрішньогосподарського контролю процесу резервування на великих промислових підприємствах розглянуто М.О. Козловою [4]; можливі види резервів розглянули В.Д. Зелікман, В.О. Богомолова [1] та інші автори. Однак ряд питань залишаються нерозкритими до кінця, і зокрема, створення та облік резервного капіталу на середніх та малих підприємствах, для яких не встановлено мінімальних розмірів та обов'язковості створення цього виду капіталу.

Цілі статті. На основі вивчення та аналізу літературних джерел обґрунтувати необхідність та методику створення резервного капіталу на всіх підприємствах, розглянути порядок створення,

функції, напрямки використання даного капіталу та розкрити відображення його у бухгалтерському обліку згідно із чинним законодавством.

Основний матеріал дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів. Основною ціллю формування капіталу підприємства є залучення необхідного об'єму фінансування для придбання необхідних активів, а також оптимізація його структури з позиції забезпечення умов наступного ефективного використання [11].

Резервний капітал поряд з нерозподіленим прибутком є складовими власного капіталу. Однак якщо прибуток утворюється в результаті господарської діяльності підприємства, то резервний капітал є результатом перерозподілу нерозподіленого прибутку в складі власного капіталу підприємства. Отже, створення резервного капіталу не впливає на загальну величину власного капіталу, а лише на зміну його структури. Тоді постає питання, чи необхідно створювати резервний капітал, якщо прибуток, одержаний після всіх обов'язкових відрахувань, все одно залишається у розпорядженні підприємства, яке визначає напрями його використання відповідно до установчих документів.

Розглянемо відмінності у створенні та використанні нерозподіленого прибутку та резервного капіталу. Відповідно до Цивільного кодексу України прибуток суб'єкта господарювання є показником фінансових результатів його господарської діяльності, що визначається шляхом зменшення суми валового доходу суб'єкта господарювання за певний період на суму валових витрат та суму амортизаційних відрахувань [6].

Порядок використання прибутку суб'єкта господарювання визначає власник (власники) або уповноважений ним орган відповідно до законодавства та установчих документів [6]. Тобто, на вимогу власників підприємства, весь прибуток звітного періоду може бути скерований на виплату дивідендів, не залишаючи коштів на подальший розвиток чи розширення діяльності підприємства, або можливого покриття майбутніх збитків, якщо інше не передбачене законодавством чи статутними документами.

Резервний капітал – це сума резервів, створених відповідно до чинного законодавства або установчих документів, за рахунок нерозподіленого прибутку підприємства [9]. Створений резервний капітал може бути використаний на покриття збитків і пов'язаних з ними зобов'язань та захистить підприємство від банкрутства в умовах економічної кризи, спаду виробництва та реалізації продукції.

На законодавчому рівні обов'язковість створення резервного капіталу передбачена лише для акціонерних товариств, які відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства» зобов'язані формувати резервний капітал у розмірі не менше ніж 15 відсотків статутного капіталу, якщо інше не визначено статутом товариства та для господарських товариств, які відповідно до Господарського кодексу України та Закону України «Про господарські товариства» створюють резервний (страховий) фонд у розмірі, встановленому установчими документами, але не менш як 25 відсотків статутного фонду, а також інші фонди, передбачені законодавством України або установчими документами товариства. Для цих видів товариств резервний капітал формується шляхом щорічних відрахувань від чистого прибутку товариства або за рахунок нерозподіленого прибутку. До досягнення встановленого статутом розміру резервного капіталу розмір щорічних відрахувань не може бути меншим ніж 5 відсотків суми чистого прибутку товариства за рік.

Для господарських товариств цього виду величина резервного капіталу показує максимальну величину розміру збитків, які може отримати товариство (за умови відсутності додаткового капіталу), щоб величина чистих активів не стала меншою від величини статутного капіталу і відповідно не призвела до необхідності його зменшення.

На підприємствах України поряд з веденням бухгалтерського фінансового обліку, який здійснюється відповідно до національних стандартів та Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», ведеться ще податковий облік відповідно до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств». Величина прибутку, визначена за цими двома видами обліку, може істотно відрізнятись в різні звітні періоди. Постає питання: за яким видом обліку

визначений прибуток є основою для відповідних відрахувань до резервного капіталу, оскільки створення резервного капіталу передбачається і в Цивільному кодексі України, і в Господарському кодексі України, і в Законі України «Про господарські товариства». Однак, якщо у першому законодавчому акті визначення поняття прибутку подається як у податковому обліку, то наступні нормативні документи трактують поняття прибутку згідно нормативно-з законодавчими актами, що регулюють бухгалтерський облік. Оскільки створення резервного капіталу в податковому обліку не передбачається, то, на нашу думку, основою для нарахування резервного капіталу є прибуток, визначений за принципами бухгалтерського обліку.

Більшість підприємств створена на основі колективної власності, крім приватних та державних. Отже, при розподілі прибутку може виникнути конфлікт інтересів між учасниками підприємства з приводу розподілу часток прибутку на споживання та заощадження. Отже, на всіх підприємствах необхідно передбачити процедуру розподілу прибутку з метою створення резервів для захисту підприємства в несприятливі періоди, а не тільки акціонерних товариств, товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю.

Державні комерційні підприємства за рахунок прибутку можуть створювати спеціальні (цільові) фонди, призначені для покриття витрат, пов'язаних з їх діяльністю, і, зокрема, резервний фонд. Однак розподіл прибутку та використання цих фондів на даних підприємствах здійснюються відповідно до затвердженого фінансового плану.

І.В. Капля [3], М.О. Козлова [4], Грачова Р. [10] у своїх працях стверджують, що для ведення обліку резервного капіталу необхідно закріпити рішення про його створення в наказі про облікову політику. Однак наказ про облікову політику формує керівник підприємства з головним бухгалтером; прерогативою ж розподілу прибутку на підприємстві, на основі якого і створюється резервний капітал, володіють власники підприємства. Отже, на нашу думку, величина відрахувань до резервного капіталу, за винятком обов'язкового розміру, визначеного законодавством, має закріплюватись рішенням зборів учасників підприємства після затвердження річного фінансового звіту підприємства і питання про розподіл прибутку та створення резервного капіталу має бути в порядку денному.

Держава встановленням мінімальних розмірів резервного капіталу прагне забезпечити захист підприємств від негативних явищ в економіці. Однак, прив'язуючи величину резервного капіталу лише до розміру зареєстрованого статутного капіталу, досягти цієї цілі повною мірою неможливо. Мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства сьогодні встановлюється в розмірі 1250 мінімальних заробітних плат, враховуючи ставку мінімальної заробітної плати, діючої на момент створення акціонерного товариства. Аналогічно формується мінімальний розмір статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю – в розмірі 100 мінімальних заробітних плат. Розмір же мінімальної заробітної плати встановлюється щорічно Законом України «Про державний бюджет». Однак зі зміною мінімальної заробітної плати вже зареєстровані товариства не зобов'язані перераховувати розмір свого статутного капіталу і відповідно – розмір резервного капіталу, а, сформувавши резервний капітал у розмірі 25 % чи 15 % статутного капіталу, не зобов'язані продовжувати відрахування до нього у розмірі 5 % одержаного прибутку. Тобто, величина резервного капіталу у товариствах, статутний капітал яких був сформований раніше, відрізнятиметься від статутного капіталу товариств, утворені недавно, і відповідно, розмір їх резервного капіталу буде меншим. Оскільки мінімальна зарплата відображає зміни в економіці України, і постійно її розмір прямує у бік збільшення, то відповідно і збільшуються мінімальні розміри статутного і резервних капіталів. Тому, виникає об'єктивна необхідність перегляду законодавчо встановленого мінімального рівня визначення резервного капіталу. Підставою для перегляду мінімальної заробітної плати в Україні, як правило, є інфляційні процеси. Тому, щоб створений резервний капітал надійно захищав підприємство від негативних явищ, його розмір необхідно коригувати відповідно до інфляційних процесів. Оскільки при встановленні розміру мінімальної заробітної плати враховується і рівень інфляції, то ми пропонуємо розмір резервного капіталу розраховувати за формулою:

$$PK = K3 * M3 * BPK, \quad (1)$$

де PK – мінімальна величина резервного капіталу; K3 – кількість мінімальних зарплат, кратних розміру статутного капіталу відповідно до чинного законодавства; M3 – розмір мінімальної заробітної плати станом на дату затвердження річного звіту; BPK – законодавчо встановлений мінімальний відсоток розміру резервного капіталу відносно статутного капіталу.

Аналіз фінансової стійкості підприємства в умовах економічної кризи має важливе значення. При комплексній оцінці фінансової стійкості Ф.Ф. Бутинець пропонує розраховувати коефіцієнт страхування бізнесу, який визначається як відношення суми резервного капіталу до загальної вартості майна і показує суму капіталу, який зарезервовано підприємством на кожну гривню майна [12]. Резервний капітал є одним з джерел утворення господарських засобів на підприємстві: необоротних та оборотних активів. Різні види активів мають різний рівень ліквідності, тобто здатності перетворюватись на грошові кошти. При визначенні платоспроможності підприємства до уваги беруть лише оборотні активи, а не все майно підприємства. Щоб ефективно виконувати свої функції, резервний капітал повинен бути забезпечений ліквідними активами підприємства. Тому ми вважаємо, що розрахунок тільки коефіцієнта страхування бізнесу не дасть повної картини, наскільки резервний капітал підкріплений ліквідними активами і захищає підприємство в несприятливих періодах. Для цього ми пропонуємо додатково розраховувати коефіцієнт резервування, який визначається так:

$$K_{\text{Резерв}} = (OA - ПЗ) / PK, \quad (2)$$

де $K_{\text{Резерв}}$ – коефіцієнт резервування; OA – оборотні активи підприємства (ряд. 260 Балансу); ПЗ – поточні зобов'язання (ряд. 620 Балансу); PK – резервний капітал (ряд. 340 Балансу).

Коефіцієнт резервування показує, скільки припадає оборотних активів після вирахування поточних зобов'язань на кожну зарезервовану гривню в складі власного капіталу.

Створення резервного капіталу та інших резервів передбачається також законодавством зарубіжних країн: Великобританії, Естонії, Польщі, Росії, США, Франції та інших. У Німеччині встановлена мінімальна межа сукупного обсягу резервів: капітальних і тих, що створені за рахунок прибутку. Згідно із Законом про акціонерні товариства німецьким підприємствам для формування обов'язкових резервів слід спрямовувати двадцятку частину чистого прибутку. Такі відрахування потрібно здійснювати, поки обсяг сукупних резервів не досягне 10 % номінального капіталу товариства. Аналогічний порядок формування резервів діє у Швейцарії, з однією відмінністю, що мінімальний розмір обов'язкових резервів становить 20 % номінального капіталу [2]. Тобто щорічні мінімальні відрахування, встановлені законодавством цих країн, відповідають нормам, що діють в Україні.

Одним з видів резервів, які використовуються в обліку власного капіталу в зарубіжних країнах (Польща, Естонія), є резерв на переоцінку активів та резерв на прострочену дебіторську заборгованість та сумнівні борги. Створення цих видів резервів в Україні пропонує В.Д. Зелікман, В.О. Богомолова [1]. І.В. Капля, крім резерву на переоцінку активів, пропонує створювати резерв з прискореної амортизації та відображати їх на додаткових субрахунках рахунку 43 «Резервний капітал» [3]. Однак економічний зміст цих видів резервів вже відображається на рахунках бухгалтерського обліку, зокрема, резерв на переоцінку активів – на субрахунку 423 «Дооцінка активів», резерв на прострочену дебіторську заборгованість та сумнівні борги – на рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів», нарахування ж амортизації, зокрема і прискореної, за бухгалтерськими методами відбувається на рахунку 13 «Знос (амортизація) необоротних активів».

На нашу думку, у складі резервного капіталу, відповідно до цілей його використання доцільно виділити окремі субрахунки: 431 «Резерв на виплату дивідендів за привілейованими акціями» та 432 «Резерв на інші виплати». Виділення окремого субрахунку 431 «Резерв на виплату дивідендів за привілейованими акціями», на нашу думку, є доцільним, оскільки розмір дивідендів за цим видом акцій не залежить від результатів господарської діяльності підприємства. Акціонерне товариство виплачує дивіденди за привілейованими акціями в установленому статутом розмірі. У разі відсутності або недостатності чистого прибутку звітного року та нерозподіленого прибутку минулих років виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється за рахунок резервного

капіталу товариства. Резерв на виплату дивідендів за привілейованими акціями в складі загального резервного капіталу доцільно створювати щорічно в розмірі суми дивідендів, які необхідно сплатити за цим видом акцій. Використання іншої частини резервного капіталу убезпечить підприємство від негативних наслідків можливих збитків у майбутньому.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сьогодні на практиці доволі незначна частина підприємств створює резервний капітал, що проявляється певним нерозумінням власників ролі резервного капіталу в управлінні активами підприємства. При отриманні збитків такі підприємства позбавляються своєрідного «буфера», що зменшував би їх негативний вплив. На нашу думку, розмір резервного капіталу необхідно коригувати, враховуючи інфляційні процеси, а також не обмежуватися законодавчо встановленим рівнем резервного капіталу, а розраховувати його із можливих реальних потреб. Надалі залишаються не вирішеними до кінця питання, що стосуються розміру та складових резервного капіталу під різні події, а також потреби та визначення величини резервного капіталу для підприємств, стосовно яких законодавчо не визначена обов'язковість створення такого капіталу. Ці питання можуть стати предметом подальших наукових досліджень.

1. Зелікман В.Д., Богомоллова В.О. Удосконалення обліку резервного капіталу підприємства: Доступно з http://www.rusnauka.com/8_NIT_2008/Tethis/Economics/27635.doc.htm 2. Резервний капітал підприємства, його види та джерела формування. Доступно з http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,99999999/catid,142/id,4644/ 3. Облік власного капіталу в акціонерних товариствах АПК. Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / І.В. Капля; Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки" УААН. — К., 2006. — 20 с. — укр. 4. Облік і контроль процесу резервування (на прикладі діяльності великих промислових підприємств України) Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.04 / М.О. Козлова; Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. — К., 2006. — 21 с. — укр. Доступно з: <http://dissert.com.ua/contents/36144.html> 5. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року N 436-IV 6. Цивільний кодекс України 16.01.2003 № 435-IV 7. Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 року №1576-XII 8. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 року № 514-VI 9. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 2 "Баланс": Наказ Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 року N 87. 10. Грачова Р. Особливості створення резервного капіталу //Дебет-Кредит. – 2005. – №25. 11. Бланк І.А. Управление капиталом: Учеб. курс. – К.: Ольга, Ника-Центр, 2004. – 576 с. 12. Економічний аналіз: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.150106 «Облік і аудит» / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП «Рута», 2003. – 680 с.